

Bomlásfelületek

Egy amatőr csoport „mítosza” és valósága

— Mi is volt hát a Stúdió-51? Amatőr színjátszó csoport? Kőpje magát szembe az, aki elhitte. (G. T. — a második periódusról.)

— A Stúdió is nem érdemes fetisizálni. A szelleme úgyis tovább él mindenki-ben, aki valaha is „belefért”. Jó előiskola volt — a későbbi irányadó kiútkeresések-hez. Megalapozta minden korszerű törekvés védekezőtechnikáját. (Cs. L. — az első és harmadik periódusról.)

— Ha sikerül színpadra vinni a tervezett paródiát, talán elnevetjük, talán továbbgondoljuk a Stúdiót. Nyilvánvalóvá vált volna, hogy lezárul egy fejezet a Stúdió életében. Csakhogy ezáltal nem adatott meg a feszültség groteszkben való feloldásának élménye. Ami maradt — a név és a hírnév. Vagy ötven ember, aki nem ismeri egymást... (H. I. — a második periódusról.)

— Egy idő után minden csoport szétmegy. 25–30 között az ember családot alapít, a „központból” a „perifériára” kerül. A jövőről vagy jót, vagy semmit. (K. S.) *Öndokumentáció*. Egykori és mai beszélgetések az alapítókkal, rendezőkkel, tagokkal. Sajtóvisszhang. Közönségvisszhang a bemutatókról. Viták jegyzőkönyve. Tervezett és előadott darabok rendezőpéldánya. Műsorfüzetek. Újságkivágások. Sajtóban megjelent nyilatkozatok. Papírcetlik. Színpadtervek, szereposztásváltozatok. Egymásnak írt emléksorok — gúnyrajzok, „marhulások” — bemutatók utáni hangulatképek. Fotók. Meghívók. Pecsétnyomók. Hivatalos levelezés. Kérvények. Átiratok. Bevételi jegyzőkönyvek. Iskolai körözüvények. Mai színházi „toborzók”.

A Nagy Happening—I. „Nagy” robbantás. Azért, hogy még kereteiben se valljon színházra, amit csinálunk. Közönségprovokáló, közönségbevonó előadás „egetrázó” terve. Akkor merőben új lett volna, ma már senki sem lepne meg, világszerte elterjedt. Még nekünk is szoknunk kellett az ötlethez, hát még azoknak, akiknek beszámoltunk róla. Emlékszem, megmutattam K-nak, és valósággal eksztázisba esett. A döntő lökést az adta, hogy összefutottam az utcán Toni Ferróval, a Teatro Comunitario di Napoli vezetőjével (akkor kezdték az utcaszínházat). Kamaszos felbuzdulás. A tobzódás öröme. Milliós grafikon, plakáttervek. Miért nem lett belőle semmi? Talán nem is akartuk megcsinálni. Mindenki nagyon szerette az ügyet, és mindenki óva intett attól, hogy megcsináljuk. 1970-et írtunk. A címe az lett volna: *Eszmé születése, elévülése és pusztulása*. (Cs. L.)

Önelnevezések. SzEHO Stúdió (SzEHO=Szuper Extra Humán Osztály) — 1968.; Stúdió-51 Diákszínház — 1969.; Stúdió-51 Ifjúsági Színház — 1970.; Stúdió-51 — 1970–1975. Futnak még: iskolai színjátszó kör, diák-színjátszó csoport, kísérleti laboratórium, pódium, irodalmi színpad.

A Nagy Happening—II. Káosszal kezdődik. Hatan (három fiú és három lány) össze-vissza beszélnek, rotyognak, egymástól teljesen függetlenül. Stockhausennél is van olyan, hogy most 3' 24"-ig mindenki azt játssza, ami eszébe jut, s van a teremben huszonöt hangszerez. A kaotikus hangzavar az elviselhetetlenségig fokozódik. Ekkor következik az egyén kitörése, megszületik az eszme, és énekelni kezd. A többi zavartalanul vartyog, nem vesz tudomást róla. Az eszme terjedése — már hárman énekelnek, megpróbálják lebírni a káoszt. Az eszme korszellemmé (divattá) válik, a „kisember” vállvonogatva csatlakozik az éneklőkhöz. Már csak ketten beszélnek: konok kapaszkodás a dogmatizmusba, nagy hangon folytatott parlagi eszme-futtató-sok. Az ének őket is megfogja: teljes ének, uralkodó eszme, tiszta zenei hang.

Akkor jön a második félperiódus: ugyanez visszafelé. Az eszme megingása: egy ember elbizonytalanodik, és elhallgat, a többiek zavartalanul tovább énekelnek. Aki elhallgatott, most új, más éneke kezd. A tömeg hallelujázó kórusa elnyomja, megsemmisíti őt. A másik öt éneklő közül egy eltűnik (beül a közönség közé), kettő elhallgat, majd párbeszédbe kezd (az eszme elévülése), ez provokálja a közönséget, közönségreakció, minőségileg felsőbbrendű közönség-káosz, mely elsőpri az utolsó énekhangot is: mindenki beszél a teremben (az eszme összeomlása). Ugyanakkor az élet-motívum befejező ütemei, S. Gy. ezt kürtösökkel akarta... Felgyullad a fény. Vége. (Cs. L.)

Kérvények. Alulírottak kérjük az osztályfőnök elvtársat, hogy engedélyezze városunk színházi előadásain való részvételünket, valamint egyéb kulturális rendezvények megtekintését. Kérésünket azzal indokoljuk, hogy érettségi után a Színművészeti Főiskola rendezői szakára szeretnénk beiratkozni, ezért számunkra mindez nemcsak szórakozás, hanem előtanulmány tárgyát is képezné. Tisztelettel Sz. Gy. és Cs. L. (1968. február 21.) Engedélyeztem. Osztályfőnök.

Alulírottak kérjük az iskola igazgatóságát, hogy engedélyezze a Magyar Színháznál való statisztálásunkat. Kérésünket szüleink is támogatják. Sz. Gy. és Cs. L. (1968. november 13.) Engedélyeztem. Igazgató.

Levél a szerkesztőséghez. Elhatároztuk, hogy saját erőnkől kísérleti csoportot alakítunk azokból, akik a színjátszást hivatásuknak érzik. Iskolai keretek között előadtuk Albert Maltz *Morrison ügy* című darabját. Az igazgatóság előzetes ígérete ellenére nem engedélyezte a darab saját színpadunkon való megismétlését. Ezek után úgy láttuk helyesebbnek, ha az iskolán kívül próbálunk szerencsét. Ekkor totálisan betiltották tevékenységünket, mondván, hogy az iskola tökéletesen megfelelő lehetőségeket biztosított és biztosít számunkra. Társammal átiratkoztunk egy másik iskolába, ahol megkaptuk az engedélyt tevékenységünk folytatására. Saját erőnkől akartunk felfedezni egy számunkra még jóformán ismeretlen világot. Olyan nagy bűn ez? Sz. Gy. (Megjelent központi ifjúsági lapban, 1968. december 12.)

Válaszlevél a szerkesztőséghez. Nagy megdöbbenéssel olvastam Sz. Gy. cikkét. Ez a cikk nélkülözi a tárgyilagosságot. Sz. Gy.-ék akkor akarták megismételni a darabot, amikor az évrázásig már csak rövid két hét volt. Ismétlések ideje alatt a diákoknak nincs idejük próbákra. Az igazgató is erre hivatkozott. Sz. Gy. megállapítja, hogy elleneztek működésüket. De miért? Erről nem mond semmit. Sz. Gy. és csoportja olyan akcióba kezdtek, amely ellenkezik az iskolai szabállyal. Kibővítették csoportjukat olyan tanulókkal, akiknek nem volt erre engedélyük az iskolától. „Saját erőnkől akartunk felfedezni egy számunkra még jóformán ismeretlen világot” — írja Sz. Gy. Ebben igaza van, de az ember egyedül, a társadalom támogatása nélkül nem állhatja meg a helyét. Sz. Gy. befeketítette a tanári kar, az iskola becsületét. Felteszem a kérdést: szabad-e valakinek tíz év után felelőtlenül bemocskolni egy olyan iskola becsületét, ahol tanult és művelődött? K. S. tanuló. (Megjelent uo. 1969. január 9.)

Nyilvánosság. Cikk a helyi lapban. Címe: *Iskolaszínház — lenni vagy nem megszűnni...?* (1969. február 13.) „Nem vagyunk hívei annak, hogy egy csoport tanári felügyelet nélkül dolgozzék, ám hívei vagyunk a diákok — nevezzük így — öntevékenységének. Annak, hogy saját díszleteik között, saját rendezésükben játszhasanak maguk-választotta vagy a tanárok tanácsai alapján kiválasztott darabot. **Hír a helyi lapban:** „A Stúdió-51 elnevezésű diákszínjátszócsoporthoz szép sikerrel mutatta be a Fény Kultúrotthonban Carlo Terron *Szabadság* és William Saroyan *Halló, ki az?* című egyfelvonásosát.” (1969. január 29.)

A befogadó iskola igazgatóságáé leirata Sz. Gy.-hez: „Ezennel közöljük, hogy az igazgatóság határozata értelmében tanulók ezután *nem vehetnek részt* a Fény Kultúrotthon színjátszó tevékenységében. Valamennyi tanulóknak iskolai keretek között folytatnia kulturális-művészi tevékenységét. Továbbá megtiltunk mindennemű statisztálást a színházban.” Igazgató. Titkárnő. Pecsét. (1969. február 24.)

Az első bizonyítum. „HOMO LUDENS”. Kísérletezni akarunk, játszva tanulni. Be akarjuk bizonyítani, hogy az iskolai színjátszás nem rekedhet meg a mesejátékok és a gúgyögve-oktató színművek fókán. Ezért hoztuk létre stúdiókat, néhányan lelkes fiatalok, akik folytatni akarjuk a kolozsvári diákszínjátszás kísérletező hagyományait. Stúdió-51. (A *Szabadság* és a *Halló, ki az?* közös műsorfüzetéből. 1969. január 25.)

Önideológia. Manifesztumokra akkor van szükség, amikor egy mozgalom a léteért küzd, vagyis intézményesülni akar. Ha létezni akartunk, gazdára kellett találnunk. A Fény után így kerültünk a Győzelem klubba, majd a Fások klubjában való rövid átmenet után a Vasutas klubba, ahol aztán hosszú időre meg is állapodtunk. (Sz. Gy.) — A hőskor kulcskérdése — a darabválasztás. Azt hittük, minden ezen múlik. Azt hittük, megtalálhatjuk magunkat a választott darabokban. (Sz. Gy.) — Lehet, hogy a bomlás már a születésben benne foglaltott? Vajon nem az elkerülhetetlen születési ártalmak hatottak tudat alatt, s határozták meg a későbbi problémákat? Mégis, amennyire a csoport hőskorát ismerem (hallomásból), a Stúdió-51 értette meg először, hogy nem az intézménynek van ránk szüksége, hogy terveit felmutassa, hanem nekünk van szükségünk az intézményre (művelődési házakra), hogy terveinket megvalósíthassuk. (R. Gy.)

Történet számokban és arányokban:

1968: 1 bemutató. Rendez Cs. L. és Sz. Gy.

1968—1969: 3 bemutató, 2 megvalósulatlan terv. Rendez Cs. L. és Sz. Gy.

1969—1970: 2 bemutató, 4 megvalósulatlan terv. Rendez Cs. L., Sz. Gy. és Sz. G. (újonc)

1970—1971: 4 bemutató, 7 megvalósulatlan terv. Rendez Cs. L., Sz. Gy.; Sz. G. és H. Sz. I.

1971—1972: 1 bemutató. Rendez Sz. Gy. Távozott Cs. L. és Sz. G.

1972—1973: 4 bemutató, 7 elmaradt, félbemaradt terv. Rendez Sz. Gy., H. Sz. I. és G. T. (újonc)

1973—1974: 2 bemutató, 2 elmaradt, 1 bemutatás előtt félbeszakadt vállalkozás. Rendez M. J. és D. Ö.

1974—1975: 4 bemutató, 1 félbemaradt vállalkozás, 1 utolsó pillanatban elmaradt előadás. Rendez a visszatérő Cs. L. és D. Ö.

A megtörtént és meg nem történt produkciók aránya 19:25.

Történet korszakhatárokkal: Hőskor és fénykor (1968—1970); Második menet (1971—1973); Utószézon (1974—1975).

Stúdiósok. Hét év alatt 102 név fordul elő színlapokon, jegyzetfüzetekben, emlékezetben. A 102-ből azonban csak alig 24-nek a „tagsága” éri el a három év „régiségét”. Senki sincs, aki hét év alatt folyamatosan részt vett volna minden produkcióban. Sokan lemorzsolódtak, s eltűntek nyomtalanul. A cserélődést életkori törvények irányítják. (A mag 1951-ben született!) A fluktuációs csúcsévek: 1970—1971-ben egyetemi felvételi, illetve katonaság „tizedel”, 1973—1974-ben pedig az államvizsga, illetve a kihelyezés. E két fluktuációs csúcs korszakolja a Stúdió történetét, a gárda 3—4 alapemberen kívül mindkét alkalommal szinte teljesen kicserélődik.

Nemzedékesdi. Rövid intermezzo a csoport életében. Közérzeti válság. Az önálló „darabválasztás” szabadságillúziója már elmúlt, a „közvetlen tudatformálás”, a tiszta politikai színház mítosza még nem született meg.

Generációs manifesztumok — a fénykorból: „Nem vagyunk fejen álló kamaszok, agyunkat nemcsak a beatzene befogadására használjuk, nem mindig a könnyebb végét fogjuk meg a dolgoknak, néha kinlódunk, vergődünk, és magunkra vagyunk”. (H. Sz. I. rendezői vallomása — az első házi fesztivál műsorfüzetében, 1971. május 25.)

„Hűszéves vagyok, már nem tinédzser, még nem felnőtt.” (M. J., a szerző vallomása uo.)

„Szeretném, ha korosztályunk megirtózna mindenfajta erőszaktól, még mielőtt gyakorolhatná, és aktivitását ne frázisok barikádján fejtsé ki.” (Sz. Gy. uo.)

Az Sz. G. rendezte Karinthy-est mottója: „Gyalázatos kor, mit tétlél ártatlan szívvemmel, felel meg.” (Uo.)

Stílus. Gunyoros cinikus-álcinikus hangvétel, ez a Stúdió metanyelve. (Cs. L.) — Stúdió-szöveg: „Mester, magából sohasem lesz rendező. Na egészséget!” (H. Sz. I.) — A magázódástól a köszönésig, a megszólítástól a füttyjelig — e kommunikációs csoportnormákhoz tartotta magát a legkövetkezetesebben a „galeri”. A második periódusbeli társaságból is sokan átvettük, a Stúdió felbomlása után is használjuk. Hozzá tartozik az emberhez. (H. I.) — A Stúdió eredeti füttyjele az Echó-együttes egyik számából való. (Sz. G.) — Talán a füttyjel az egyetlen, ami változott. A mi későbbi galerink füttyjele az első közös vállalkozás, *Gondolatok* egyik népdalparódiájából az „In-dulj, mun-ka-ver-seny” szövegéből való. (H. I.)

Sajtsztereotípiák a fénykorból: A rendezést majd szétvetik az ötletek — tenni vágyó lelkesedés — jelesre vizsgázott — érdemjegye dicséretes — igazi meglepetés (tekintve, hogy fiatalok, amatőrök, kezdők stb.) — távol az öncélúságtól — nem utoljára fogjuk hallani ezt a nevet. (Vezeték- vagy keresztnév elírása.)

Sajtkritika: Darabválasztásról (szerencsés, nem szerencsés, túllépi a csoport, a rendező, a színpad lehetőségeit) — színészekről (alakításuk emlékezetes, tisztos, túljátszott, ügyetlen, suta) — közönségről (hálás, népes, kevésbé népes).

Műsorfüzetek emléksorai (1969—1971; fénykor) — Magával született lelkesedése (már mint a magáé) örökké magával ragadott (már mint engem) — Testvérek, ha túl leszünk, sose nézünk hátra — Aut Caesar, aut nihil — A Stúdió örök, és mi élünk még egypár évig — Kedves Mester, ezután rendezzen egyedül. A segédrendezőket és a segédrendezők segédrendezőit nem magának találták ki — A Fény-előadás sokkal „fényesebb” volt — Magát vizsgáztatja, hogy én voltam a hibás — Mía kulpa — Találkozunk a londoni Albert Hall Stúdió-51 előadásán. Egy „kétes értékű zenebohóc” — Mindig szerettem magával együtt dolgozni, és továbbra is számítok magára — Remélem, maga mint a Szentgyörgyi István színiakadémia tagja is megisztelti társulatunkat szíves közreműködésével — „Én ugyan tapsoltam”, de ez

nem jelenti azt, hogy isteniek vagyunk — Utolsó együttműködésünk emlékeire — Ha egyáltalán fogunk még „fungálni” ...

Dokumentumok a fénykorból. Meghívó: Szeretnénk, ha szíves megjelenésével támogatná akciókat (a Karinthy-est meghívója, 1971. május 26.). Jegyzőkönyv a bevételről: Atvettem 200 drb 4 lejes jegyet, elkelt belőle 50 drb. Levontunk belőle 105 lej 5 banit a díszlet, műsorfüzet stb. költségeire, a maradék 94 lej 95 banit ezennel átadjuk a municípiumnak. (1970. május 28.)

Levél a nagyenyedi Bethlen Kollégium aligazgatójához: Felettes szerveink előreláthatólag nem tudják fedezni a kiszállás útiköltségeit, ezért, ha lehet, kérjenek beléptidíjat a közönségtől. (1969. október 6.) A kiszállás elmaradt.

Differenciálódás. Harmadik év telt el a kezdés óta. A Stúdió már harmadik fedél alatt játszik, próbál. A fénykor a lehetőségek kora, az egyéni törekvések „megizmosodnak”. Sajátos kettősség, rivalizálás a truppan. A két Mester (Cs. L. és Sz. Gy.) némiképp más-más irányban képzeli el a kibontakozást, de ez a feszültség még nem érinti az alaptörekvések egységét, inkább termékenyítőleg hat a közös munkára. A pódiumszínház vagy az ifjúsági pinceszínház modellje ekkor még többjelentésű, nemcsak a politikai színház, hanem egy új avantgarde színházi közlés-rendszer laboratóriuma felé is tovább lehet lépni belőle. Az út minden irányban nyitott. Az ellentétek egyfajta sajátos munkamegosztásban csapódnak le, Cs. L. happeninget tervez és Arrabalt rendez (a *Piknik a csatatéren*-t díjazza az amatőr csoportok fesztiválján), Sz. Gy. hazai szerzők irodalmi színpadait tervezi (Palcocsy, Kiss János) és egyfelvonásosait rendezi (Kocsis István, Sigmond István). „*Skizma*”. A csoportargóban a Mesterek közti nyílt szakítás fedőneve. Mindketten ragaszkodnak hozzá, hogy tisztán személyes „affér”-ről van szó, valójában nem lehet elszakítani a csoport dolgát a személyes nézeteltéréstől. A háttérben egyre markánsabb egyéniségek és modellek önfeljlődése: a pluralizálódás tényleg megemészteni nem tudó egyneműsítő hajlamok. Cs. L. távozásával a Stúdió visszanyeri egyes számát. Vele megy S. Gy., Sz. G. Marad: H. Sz. I. és „a” Mester (Sz. Gy.) — maga is egyes számban.

Második menet

Újrakezdés. Az egyneműsítés fokozott teoretizálással jár együtt és viszont: az egység fokozott jelszótermelésre serkent. A Mester (Sz. Gy.) sajtómanifesztumaiból: „Nemzedékünk apolitikus, föl kell rázni a közönyből”, „Az elv: politikus színház. Számunkra a színház szövszék, eszköz a tudatformálásban. Lehetőségeinkhez mérten igyekszünk minden bennünket érintő közéleti kérdésben állást foglalni és állásfoglalásra készíteni.” (Megjelent 1973. május 12.)

Önkéntesek. Adalékok *A Stúdió-51 tündöklése és bukása* című tanulmányhoz — egy kívül-belülálló szemével. Hogyan kerültem kapcsolatba a fentebb inkriminált társasággal? Kezdetben vala az első egyetemi év. Erről csak annyit, hogy szinte semmilyen személyhez vagy közösséghez kapcsolódó emléket nem hagyott bennem. Sz. Gy.-nek emberekre volt szüksége az új vállalkozáshoz. Beállítottam egy próbára. A próba nem szakadt meg. A színpadon, ha jól emlékszem, K. S. volt. Megilletődve ültem. A próba komoly munka benyomását keltette. Az emberek magázódtak. Úgy éreztem, már kialakult közösségbe csöppentem. Beilleszkedésem — fejlett adaptív képességem birtokában — hamar és zökkenőmentesen történt. Azonnal elfogadtam mindent: az embereket, céljukat, eszközeiket. Nagy hatást tett rám a Mester érettisége, magabiztossága. Örült bennem a nyájember, hogy juhászra talált. Szerepem nem okozott nehézséget. Nem viszonyultam hozzá sehogy. Csak a csoporthoz viszonyultam — pozitíven. Vita nemigen volt. Inkább beavatási rituálék sorozata: a Mester minden új tagnak lenyomta a szövegét. (H. I.)

Az „új vonal”. Úgy emlékszem, hosszú, éjszakába nyúló viták előzték meg. Nem szembenállóként vitáztunk, hiszen lényegében mindenki egyetértett az új vonallal. Tulajdonképpen egy olyan aktív magatartásforma elsajátításáról volt szó, amely az adott — és ismert — történelmi-földrajzi körülmények között járható utakat, cselekvési lehetőségeket keresett. Bár összecsengett az általánosan hangoztatott és szorgalmazott kultúrpolitikai elvekkel, számunkra az volt a fontosabb, hogy az új vonal „alulról jött”, saját gondolatunkként szerethettük meg. Sz. Gy. a Stúdiót csak mint egyik önkifejezési formánkat fogta fel. Itteni „manifesztumaink” szellemében kellett volna más területekre is továbbvinni ezt a magatartást. Birtokba vettük a sajtót, az irodalmi köröket, de főleg önmagunkat. P. L. akkor kezdett foglalkozni a közgazdaságtan szociológiai vetületeivel, S. K. zeneszociológiával, G. T. pedig a Stúdió hatásával, mítoszával és önmítoszával, múltjával és belviszonyaival. (H. Sz. I.)

Feljegyzés a műsorfüzetre: „Mester, ne hagyjon ki a forradalmából!” (R. Gy.) — A Mester forradalma az volt, hogy a produkcióról a „közös nyelv” létrehozására helyezte a hangsúlyt (H. Sz. I.) — A gyengébb idegzetűeket ijesztgettük azzal, hogy a stúdiósok „át akarják venni a hatalmat” (H. I.) — Tehetetlenségünk „önugratása” (G. T.) — A balázsbelai életeszmény véresen komoly vállalása. Nagy felbuzdulásban ez állt hozzám a legközelebb (Sz. Gy.).

Vonzás. — Hogy kerültél a Stúdióhoz? — Hívtak. — Szívesen jöttél? — Mindig érdekelt ez a csoport. Más, mint a többi. Nem az a hagyományos. Itt világnézetről volt szó, míg a többi csoporthoz esetleg „világszempont” kötötte a tagokat. (Magnóbeszélgetés R. Gy.-vel.)

1971—1972: csoportlétszám: 16; a régi gárdából csak mutatóba maradt néhány törzstag (négyen!), a többség „új szerzemény”, nagy részük filológus, van köztük műszaki egyetemista, konzis, közgazdász, képzős. Kolozsváriak kisebbségben.

1972—1973: csoportlétszám: 19. Ugrásszerűen megnö az egy-egy előadásra beugró alkalmi résztvevők száma (16). A régi gárdából többen is (6) visszatérnek.

1973—1974: csoportlétszám 22.

Manifesztumok—I. G. T. programcikke a helyi lapban: *A Stúdió-51 mondani akar valamit.* (1972. április 16.) Balázs Béla programlevele Babits Mihályhoz. Bekeretezett szöveg az „új vonal” első műsorfüzetében (országos művelődési lap idézi): „En is tudom, hogy akkori céljaink, jelszavaink régen elévültek, tárgyatlanok váltak. De az igazi holnaposság — és mi azok voltunk — nemcsak bizonyos eszméket jelent, melyek időhöz kötődtek, hanem jelenti amaz eszmék irányát is, emberi magatartást is jelent. A progresszió tendenciáját jelenti, és ne restelljük kimondani, Mihály — forradalmiságot. Ez a békétlenül mindig javítani és fejleszteni akarás maradandóbb, mint az aktuális jelszavak.” — Klasszikus drámaszövegbe „bevágot” modern manifesztum: „Az ember — szabad. Mindenért maga fizet: hitért, hitelenségért, szerelemért, okosságért. Az ember mindenért maga fizet s ezért az ember — szabad! Ez — örösi! Ebben van minden kezdet és minden vég...” (Gorkij: *Éjjeli menedékhely*. Szatyin monológja.) — Beatmusical: „Változott az úr, barátom, / hát te miért nem változol?” „Hej egyedül / semmire sem mérsz” (Prométheusznek zengi a Kar). „Sok már a szó, / mindez mire jó? / Tenni kéne már, / tenni valamit.” — Minden önkéntesen összeverbuválódott társaságnak, amelyik letisztázott elveket akar vallani, a legfőbb dolga a manifesztum. (Sz. Gy.) — A Mester magát az előadást is „manifesztumnak” kezdte nevezni. (G. T.)

„Nyelvújítás.” Régi fogalmak — új, szlenges „feldolgozása”: közösségi szellem > bandázás; vállalkozás > *cucc*; társaság > *galéri*; ügy > *buli*; fejlődési szakasz > *rund*; közönségdarab > *show*; dolgozni > *pödörni*; irodalmi összeállítás > *kollázs*; előadás > *manifesztum*. — Ez is a védekezéstechnikához tartozott. Mindnyájunkban megbújt valahol egy kis szentimentális ördög. Védekezni kellett a túlpörgés ellen. (H. I.)

Túlpörgések. Bejegyzések egymás műsorfüzetébe: — Nem hagyni a lendületből — Jó érzés, hogy tudjuk egymásról, hogy nem vagyunk egyedül — Csak pödörjünk így tovább! — Még egy kicsit pödörjünk, s talán kapiskálni fogják mások is. Kevés időnk van! — Nyomás, mert öregszünk — Jöhet a következő — Mester, legyen hű önmagához! — Örvendek, hogy találkoztunk — Éljen Marks, Enkelsz, Lénin és én — Sá tráíti tov. Director! (Egy out-tag) — Fő a nagyotakarás (csak semmi fővakarás) — Hasta la Victoria final (de la revolución permanente).

Manifesztumok—II.

Első manifesztum (*Gondolatok egy levél margójára*, 1972. május 19.) Három rész. I. „Amikor az esztétikum megvált a politikumtól”; II. „Amikor a politikum megvált az esztétikumtól” — zenés-ironikus szövegértelmezések az 50-es évek költészetéből. III. Végül a Stúdió álláspontja — elutasítás és szintézis. Rendezi Sz. Gy.

Második manifesztum. (Aiszkhülosz: A leláncolt Prométheusz — beatmusical, 1972. december 16.) Hangsúly a kóruson, de felbontva szerepekre, magatartásokra. A konformista, az anarchista és az elkötelezett. „Hol a helyünk Zeusz és Prométheusz között?” Besegít a Politon együttes. Rendez Sz. Gy.

Harmadik manifesztum (1972. december 28.) „Ilyet addig nálunk nemigen rendezett senki” (H. I.) „Itt próbáltunk a népdal irányába túllépni a színjátszáson” (H. Sz. I.) „Erre mondták először, hogy agitációs brigád” (G. T.) Besegít a konzi és középiskolások. Rendez Sz. Gy.

Negyedik manifesztum (1973. május 15.) M. J. Örökös hallgatás. Felújítás. Generációs életérzés. Rendez H. Sz. I.

Ötödik manifesztum (1973. május 16.) Miért? (Nomen est omen! H. Sz. I.) Kollázs Hervay-versekből. Rendez G. T.

Hatodik, hetedik, nyolcadik stb. — megannyi elvetélt manifesztum.

Válságtünetek. Jegyzőkönyv az 1973. májusi házi fesztivál bevételéről. Őt előadás — öt manifesztum. „Átvettem 400 jegyet (3 lej darabja), elkelt 95, visszaszolgáltattuk a maradék 305-öt az eladott jegyek ellenértékével együtt“ (1973. május 21.).

Magnóbeszélgetés—I. 1973. Kérdez G. T. Válaszol Sz. Gy.

— Tapasztalatod szerint a Stúdiót ki nézi?

— Általában elég kevés diák, inkább a bölcsészkarról, néhány politechnikás, más egyetemről, aki éppen „beesett véletlenül“, pár lelkes felnőtt, akit érdekel a mi intellektuális marhulásunk.

— ?

— Hozzánk nem sikk járni. Van ebben valami jó is. Először is nem köhögik szét az előadást, iszonyatos, amikor boldog-boldogtalan becsődül, tüdőbajos mámiák, szortyogó bácsikák, fenékviszketős nyanyák, mindenki recseg-ropop, hörög, horkol, köhög, mindent csinál, közben semmit sem hall. Ez nálunk nincs. Van húsz ember, de az olyan.

Magnóbeszélgetés—II. 1973. H. Sz. I. hangja — A többieknek nagyon romantikus elképzelésük van arról, hogy a közönség majd csak bejön. Tudom, hogy van, akinek így jó: húsz ember élvezi, amit csinálók, és ez neki elég. Csak hogy: húsz ember nem közönség. Apróság, sajnos, erre én is későn jöttem rá: politikus színházat néhez úgy csinálni, hogy ne tudjunk magunk mögött velünk együttérző közvéleményt. Megmaradt a szakadék a mai politikusságunk és a diákság apolitikussága között. Valahogy oda kéne nevelni őket... — Ma már tudom, jobban teoretizáltunk, mint játszottunk. Ezért is idegesítette a többi diákcsoportot a körülöttünk vert por. Nem volt elég kiállni és az „új vonalat“ népszerűsítve agitálni. A „misera plebs contribuens“ nem borult a keblünkre. A hiba bennünk volt. Elfelejtettük, hogy a színház csak az egyik kifejezési formánk. Itt akartuk maximálisan elmondani, amit fontosnak tartottunk, és ez a művészi megvalósítás kárára ment. (H. Sz. I.)

Magnófelvétel—III. 1973. H. I. hangja — A Prométheusz-musicalben még jelen volt az egész megragadásának az igénye. A csoport viszont már nem volt demokratikus. Nem lehetett az. Mindenki akart valamit, de senki sem tudta, mit. Talán a Mester sem biztosan. De egyedül neki voltak fogalmi a hogyanról. Mégsem alakult ki osztálytagozódás. Nem volt személyi kultusz. Az ügyet magunkénak éreztük, pász. A beszélgetések ritkultak. Dolgoztunk. Aztán jött az első cucc, amiért nem lelkesedtem fenntartás nélkül. Rendben, Kodályt népszerűsíteni helyes. De azzal, hogy agitációs brigáddá alakultunk át, eleve lemondunk az egész megragadásának az igényéről. Így éreztem. (H. I.) — Úgy tűnt, hogy a Mester ellötte a puskaporát. Erre mások is rájöttek, kitűnő érzékkel ki is használták. A H. Sz. I.—M. J. kettős egyfelől, és G. T. másfelől. Az *Örökös hallgatás* az első magánszám: szerzői, rendezői és színészi ambíciók kiélésére elkerített tér. A *Miért* bukását már a csoport kudarcaként éltem át. G. T.-vel hibásak vagyunk, hogy nem fordítottunk szinte semmi energiát (a Mesterhez képest semmit) arra, hogy leüljünk a galerivel, és meggyőzzük őket. Az is igaz, hogy a banda nyakig benne volt akkorra már egy másik cuccban. De még ma sem találok megnyugtató magyarázatot arra az általános értetlenségre, amely ezt a kollázst fogadta. Hiába volt rajta a Stúdió-címke, hallgatólagosan mégis elvetették. (H. I.) — Kevesen jöttek el. Lehet, hogy rossz volt az időpont, vizsgák előtt, kupamérkőzés napján, vagy ha nem ezért, hát becsülöm az őszinteségüket. (G. T.) — Kitűnő szöveg, nagyon jó elképzelés. Elmesélve. Utólag. G. T. lágyan engedi kifutni ujjai közül a nagy lehetőséget. (H. Sz. I.) *Miért?* — A koncepció a Nagy Happeninget idézi. Fiúk, lányok összevissza mászkálnak a színpadon. Egy ember külön kezd járckálni. Aztán mások is társulnak hozzá. Lépések párbeszéde, kórusa. Majd ugyanez visszafelé. A káosz. A közönség nem fogta az ügyet. (G. T.)

Magánvállalkozások. — Ekkor már külön vizeken evezünk. (H. Sz. I.) — Mindenkinél van egy elképzelése, hogy ő mit is akar, és van egy elképzelése a csoportról. A két dolog persze nem mindig fedi egymást. (H. I.)

Bomlásfelületek—I. A *Gondolatok* és a *Prométheusz* még ugyanaz a vonal. Sz. Gy. szigorúan és kíméletlenül vallatta bennük generációs magatartásunk ellentmondásait — belülről. Utána valahogy krízishelyzetet látok. Mindenki elkezd keresni, és elsősorban mindenki magára gondol. Azt hiszem, ez törvényszerű. Minden valamirevaló csoport irányzatokra bomlik egy idő után, s aztán ebből a többes számból áll össze valami olyan, hogy Stúdió-51.

A színház vonzásában. — Néhányan most már színházat akartunk csinálni. Úgy éreztük, végre ki kell nőnünk a „balosságból“. Meg kellene tanulni a színpad nyelvét, kifejezési eszközeit. Ötvözni a mondanivalót az esztétikummal. Oténašek *Rómeó, Júlia és a sötétségének*, Kocsis *Stuart Mária*jának, M. J. hangjátékának ren-

dezésére készülök. (H. Sz. I.) — Olyan színházat akartunk, hogy ne csak ötven ember üljön a nézőtéren. A szöveg ne csak akarjon, hanem tudjon is valamit mondani. Fő szempontunk az volt: fiatal szerző fiatalokról írt darabját játsszuk nagyjából velünk egyidős hallgatóknak. Ez hozta a közönséget, ez jogosított volna fel a „mondanivalóra”. Az abortusz-problémáról írok darabot. (M. J.)

A happening vonzásában. Leszokni a fecsegésről. Újra megtanulni beszélni, hogy megmutassuk a beszéd által kifejezhetetlent. Hogy az emberek megértsek, nem elég már a szó. Nem totális színházat, hanem totális konvenciórendszeret képzeltem el, mely a legközvetlenebb mindennapokból merít, és ezt gazdagítja a totalitás igényéről le nem mondó szertartásrendjével. A színház társadalommérő eszköz, az előadás pedig kulcslyuk mindennapi énünkbe, életközegünkbe. Happeninget akar-tam rendezni önmagunkról (minden benne lett volna, a Stúdió-51 is). (R. Gy.)

Az „aktualitás” vonzásában. Három előadást terveztem. Az első az elvetélt kollázs volt. Itt a néző készen kapta a verset, a zenét. Tapsolhatott. A második egy élő riportadás lett volna: a riporter kérdéseket tesz fel állandóan cserélődő riport-alanyoknak, egy önálló hang a közönségből magamagának tesz fel kérdéseket, és egy összekötő hang elmondja, hogyan született az előadás, napi pletykákat dob be, állandóan figyelmeztet arra, hogy itt előadás folyik, éppencsak a közönséget nem szólítja meg. A harmadik egy montázs lett volna: igazán napi és igazán aktuális, a Stúdió-vonal folytatása. A *mai nap* volt a címe. A „mai nap” Kolozsváron: az uborka ára x lej, az aznapi rádió-, tévé-, moziműsor, hírek, aznapi vacsorajegyzék a bennlakásban, napkelte, holdnyugta, aznapi lapok hírei, mindaz, amivel a világ tömi a fejem, és én elmentem megnézni a Stúdió-51 előadását, mert vagány gyerekek. Közben a színpadon a *Prométheusz*t vagy a *Gondolatokat* játsszák, de a néző csak látja az előadást, nem hallja a szöveget. Amit hall, az a mikrofon hangja, az egyetlen hang, közlő, hülyén optimista bemozdói hang, nem tudjuk, kié, nem jelenik meg a színpadon. Kezdekör mindenki kap egy papírt, amire felírja a nevét, munkahelyét (fakultás, sul), hányadév. Tagok kiosztják és összegyűjtik a papírokat. Az előadás abból áll, hogy a mikrofonhang beolvassa a mai nap tényeit, a Stúdió tagjainak és az aznapi előadás résztvevőinek a nevét. Főszereplő a közönség. Ötpercenként pontos időjelzés. Beüszatott popzene. Lehet, hogy sokaknak nem elég világos, miért olvassák fel a nézők nevét. Mindennapos jelenség: a néző (hallgató) igyekszik személytelen maradni. Csak a GG-t kell végignézni: nem beleszólni semmibe, én a magam kis körében, és hagyjanak nekem békén. Vagy: nem jó, ha az én nevem valahol szerepel. Ugráljon más, én majd nézem. A *mai nap* előadása közben kellemetlen érzés kell hogy elfogja a nézőt. Szorong és várja, hogy sorra kerüljön. Legalábbis én ezt szerettem volna. (G. T.)

Kérdőív. A pluralizálódás az önreflexiónak kedvez. G. T. közönségváltató kérdései: 1. hány éves; 2. fiú—lány; 3. tanul—dolgozik—más; 4. ha diák, hányadéves; 5. ismer-e valakit személyesen a Stúdió-tagok közül; 6. melyik előadást látta. A többi kérdés alkalmi. G. T. magnót szerez, interjúvol. Nemcsak a virtuális közönséget. Mindenkit.

Mitosz. — Szerintem mi jellemző a Stúdió-51-re? — Igazi diákszínház! — Itt többet lehet, mint máshol. — Itt sohasem kerül szóba, hogy *x* hogyan játszik és *y* milyen kétbalkezes a színpadon. Itt minden előadás kapcsán csak a csoport egészéről tudunk beszélni, nem egyesek magánzámairól. — Aktuálisak. — Politizálnak. — Láttad valamelyik előadásunkat? — Nem. Valahogy nem jött ki a lépés... *Sajtóvisszhang.* Címek: Szemtől szemben a Stúdió-51-gyel (helyi lap 1973. május 27.); Laboratórium-színpad a munkásklubban (országos ifjúsági hetilap, 1973. július 5.); Kísérletek és bizonyosságok (helyi lap 1973. augusztus); Műkedvelés és hivatásos színház között (Korunk, 1973. 9.); Romániai magyar színház — színvonal és lehetőség (uo.). — A sajtó nagyon jóindulatúan viszonyult hozzánk. Nincs egy becsmérlő cikk sem. (Sz. Gy.) — Egy idő után talán túl sokat is írtak rólunk. De soha nem vitatkoztak velünk. „Szimpatizánsaink” a tartalom kérdését nem feszegették, s a formai problémákat — mert az volt bőven — diszkrét elnézéssel kikerülték. (H. Sz. I.) — Semmivel sem rukkoltunk ki, hát most beszéltek a legtöbbet rólunk. (G. T.)

Belső viták. Réteg- vagy tömegszínházat? Minőséget vagy reklámot? Pódiumot vagy igazi drámát? Általános emberi kérdések vagy napi politikum? Meghökkeneni vagy esztétikailag megnyerni a közönséget? Végletek. És a kiút?

A „nagy dobás”. Chile. Egy lehetséges utolsó közös platform, az utolsó közös élmény ígérete. 1973 szeptemberére a legmaibb aktualitás. Nem „ránkmért” lozinkás dolog, de belülről fakadó, együttérzésből — tehetetlen dühből — született előadás. Illetve majdnem az. (H. Sz. I.) — Hárman ugrottunk neki: H. Sz. I., M. J. és jómagam. Mindent mi csináltunk a legfrissebb anyagból, és magunkon átszűrve az

egészet. Akkor még nem jöttek be a hírek. Fordítani kellett. Miközben próbáltuk, irtuk is a darabot. Óriási volt a lelkesedés. Mire kész lett, leköröztek az események. (Sz. Gy.) — Az emberek elfáztak a dologtól. Mire észbekaptunk, hogy hogyan tovább, már nem lehetett huszonöt embert összehozni. (H. Sz. I.)

Utószezon

Bomlásfelületek—II. Egyetlen előadás abban a periódusban, amikor leginkább beszélnek rólunk. Bohózat. Rendezi M. J. „Szükség van egy olyan darabra, amivel ki lehessen menni falura“. Sz. Gy. végez és lelép. Jön D. Ö. új emberekkel és az *Ökörségekkel*. „Változatok a kiszolgáltatottságra“. R. Gy. paródiája is „befullad“, a happening túl munkaigényes. Egy happening-ötletét elfogadják a frankfurti fesztiválon. Aztán az ügy elalszik. G. T. folytatja a magnóbeszélgetéseket, a Stúdió-51 történetéhez gyűjt dokumentumokat. A visszatérő Cs. L. science-fiction kollázssal „debütálna“. Az előadás szellemes, komoly. Bemutató előtt mégis szétesik. Cs. L. utolsó kísérletei egy avantgarde színházkombinát „megalapozására“.

Életutak. „Ki hova került?“ Cs. L. pszichológiát végzett, rendező. Sz. Gy. tanárit végzett, szerkesztő egy kiadóban. H. Sz. I. vidéken tanár, a helyi amatőr csoportban játszik. S. Gy. színházi zeneszerző. Sz. G. újságíró és befutott költő. M. J. a filharmónia hegedűse. R. Gy. tanár, német nyelvű amatőr színjátszócsoporthat vezet egy vidéki városban. H. I. falusi tanár, fordít. G. T. falusi tanár, novellákat ír. D. Ö. egy másik klubban egyszemélyes színházat játszik. Marad szobafestőnek. A többiek munkások, technikusok, képzőművészek, tanárok, mérnökök, közgazdászok, formatervezők Kolozsváron és a világban. Heten színire felvételiztek. Hárman elvégezték az akadémiát, most színészek. Három stúdiópár összeházasodott. A lányok férjhez mentek, gyereket szültek. Fodor Évike meghalt. Néhányan belevestek az életbe, senki sem tud már róluk.

Mi volt neked a Stúdió?

— Mítosz. (Egy mai amatőr színjátszó.)

— Nem megszépítő messzeség, hanem alap, amire mindig rá lehet állni. Ha kell, megtagadni, ha kell továbblépni innen. (Sz. Gy.)

— Amit ők megkezdtek, nem lehet sokáig külön végezni, feltétlenül bele kell torkollnia az egészbe, különben értelmetlenné válik. (Egy szimpatizáns.)

— A Stúdió többször is elkiáltotta magát: Nem vagyunk generáció! Azaz nem érdekel, hogy generáció vagyunk-e vagy sem. Mi — a csoport — ezt akarjuk, ezt tesszük. Nem a paradoxon kedvéért mondom, éppen ezért lett volna generáció a Stúdió közönsége. (R. Gy.)

— A kísérleti színházon, pinceszínházon azóta már rég túllépett a világ. Ami maradt, az nem színház, nem előadás, hanem csak ujjgyakorlatok. Hasznos torna-gyakorlat a bemelegítéshez. Ha két színész teázik a színpadon, csinálhat, amit akar, kifejezheti testével a kifejezhetlent is, ez még nem dráma. Dráma az, ha az egyik kávéban méreg van. (M. J.)

— Túl határozottan teoretizált ahhoz, hogy ki tudjon bújni az intézményesedés kényszere alól. Ahhoz pedig túl aktuális, hogy ne vérezzen el az események sodrában. (H. Sz. I.)

— Ellenkezője mindannak, amiben ma hiszek, és amit ma csinálnék. (H. I.)

— A lehetséges Ifjúsági Színház „magja“. Egy, a hivatásos színházzal egyenértékű amatőr mozgalom vegykonyhája. A hatékony védekezéstechnika elsajátítása. (Cs. L.)

Mi volt a Stúdió? Ki emlékszik már rá?

Rekapituláció. „Aki azt hiszi, hogy a Stúdió — Stúdió, az hülye.“ (Egy Hervay-vers parafrázisa, G. T.) Ergo: a Stúdió minden. Iskolai botrány, keret, amatőr színjátszás, nemzedéki csoportosulás, ifjúsági művelődési mozgalom, színházi mozgalom, egyetemisták (leendő értelmiségiek) cselekvésgyűjtése, önismereti és vita-csoportja, életforma és létkérdés. Felváltva és egyidőben.

Botrány és keret: iskola és munkásklub között. Öntörvényű fejlődés csak ott van, ahol lehetőség is van. Lehetőségből autonómiaigény. Adottságból alternatíva. Nem elég rugalmas iskolai keretek. Konfliktus, mely csak a lehetőségek adminisztratív beszűkítésével lett volna „elkerülhető“... és oldható meg (1968 tavasz és ősz). Kilépés az adott keretből. A konfliktusok végigharcolásának előiskolája.

Amatőrmozgalom: népszínmű és happening között. Látványos szakítás a korábbi színházpótló modellel és annak darabválasztó gyakorlatával (népszínmű, Fecske-szárnyú szemöldök). A diákszínház felvilágosodás korabeli hagyományainak tudatos folytatása. Színházszaki és közösségválasztás között. Irodalmi ismeretterjesztő és önművelő funkció. Pódiummodell. Kísérletezés. Autonóm ifjúsági színház terve. Racionális program, a lényegre (mondanivaló, igazság) való koncentráció. A szó

ereje. Emelkedettség, fennkölttség. Az interpretáció és öninterpretáció fontossága. Verbális önkifejezési szándék. Mindez némi fáziskésésben az európai tendenciákkal (a csoport nem tudatosítja önmagában a tendenciát). Rejtett, számukra észrevétlen átmenet egy új, a hivatásos színházi avantgarde-dal konvergáló amatőrmodell felé. Ez a profanizáló, groteszkkal kacérkodó irányulás (mely a verbalitás egyeduralmát megszüntetve is megformáltságra törekszik, újít és értékeket teremt) többször is felbukkan (1970, 1973, 1975), és többször is elszigetelődik. Mint utóbb lemérhető, ebből az elszigeteltségből még sokáig nem fog tudni kitörni.

Generáció: ösztönösség és tudatosság között. Az 1950–1953-asok korosztálya. Nála markánsabb nemzedékek közé ékelődött vonulat. Tudatosabb a 43–46-osoknál (a *Marad a láz?* nemzedéke), és ösztönösebb a Táncház-nemzedéknél, vagy a „ravasz nyelvű nemzedéknél”. Csökevényes nemzedékideológia, fejlett manifesztum-készség. Különös keveréke az adottságokkal (létező intézményekkel) való élnitudásnak és az autonóm keretteremtő hajlamnak. Túl „világlátott” ahhoz, hogy provinciális legyen, nem elég elméleti ahhoz, hogy a manifesztumokon túl még is tudja határozni helyét a folyamatban és a nemzetiségi kultúrában.

Ifjúsági művelődési mozgalom beat és táncház között. Leszámolás mindenfajta ösztönösséggel. Önálló döntés és kollektív együttlét igénye. A magánvállalkozásokkal szemben az együtteség és az együttesek kultusza. Tovább lépés a beat vagy popzene és a házi bulik absztrakt együttlétéből a kollektív társadalmi cselekvés tudatos „hitvallása” felé. A racionalitás „tudatalattijában” egy új ifjúsági szubkultúra csírái. A világszerte felfutó folklormozgalom első (még túl akadémikus) jelei. Az elmaradt happening — a mindennapi élet új jelekkel, szertartásokkal, közösségi formákkal való „benépesítésének” ígérete. A világalapot és életformaváltózási kihívásaira, az új ifjúsági szükségletekre a csak jóval ezután kibontakozó táncházmozgalom válaszol a maga nyitott, nem-racionalizáló, szavakban sokszor kifejezhetetlen szimbolikájával, önismereti törekvéseivel. A Stúdió az intézményes keretek tágitásában előiskolája a táncházaknak. Közös a patrónus is (művelődési otthonok, munkásklubok).

Színház: poros középszer és posztavantgarde között. Szakítás a hagyományos közsínházzal. Csoport és közönség viszonyának nyitottsága. Kísérleti műhely. A nagyszínházaknál nagyobb mozgékony. Korszerű európai törekvések csíraállapotban. Totális színház (Prométheusz-musical, Chile-terv), rítus-színház (Miért?, a tervezett A mai nap), a „harmadik színház” indiánosdija (Ökörsegek) félbemaradt kezdetlegességben. Pódium (Gondolatok, Kodály), groteszk árnyjáték (Vérkötelék), utcaszínházi modell (Cs. L. rendezései) megvalósult formában.

Diákművelődés: átmenet az irányított, statikus „szakosított” formákból (irodalmi kör, egyetemi színjátszás) az autonóm, dinamikus fórumok (Visszhang-rendezvények, Echinox) felé. Tapogatózás más fórumok irányába.

Önismeret: ingázás önapológia és önkritika között.

Önkifejezés: közérzet és szertartás, szabadidős foglalkozás és életforma, játék és lét-, (sors)kérdés.

Egy ember elbizonytalanodik és elhallgat. A többiek zavartalanul tovább énekelnek. Aki elhallgatott, most új énekbe kezd. A tömeg kórusa megsemmisíti őt. Egy beül a közönség közé, kettő elhallgat, majd párbeszédbe kezd, közönségreakció, mindenki beszélni kezd, a káoszól kiváló életmotívum befejező ütemei...

A dokumentumokat gyűjtötte Gergely Tamás, Cselényi László, H. Szabó Gyula, Horváth Sz. István, Szócs Géza, Márton Jenő, Hürkecz István, Ráp György, Dusa Odön segítségével összeállította Aradi József.

KÁNYÁDI SÁNDOR

VEZÉNYELT ESKÜ

hogy vérünk
s életünk árán is
hogy vérünk
s életünk árán is
mind egy szálig
mind egy szálig

játszunk

katonásdit
játszunk
felöltött fejjel

aztán a sebesültek
igazi sebesültek
a halottak
igazi halottak